

DOI: <https://doi.org/10.15407/np.59.232>

УДК 070:329]:94(477)»1917/1919»:321

Григорій Рудий,

доктор історичних наук, ORCID 0000-0002-4679-282X,
учений секретар Сектору з координації наукових досліджень
Науково-організаційного відділу Президії НАН України

вул. Володимирська, 54, Київ, 01601, Україна

e-mail: sknd@nas.gov.ua

**ДОСЛІДЖЕННЯ МАТЕРІАЛІВ ГАЗЕТИ «НОВА РАДА» 1917–1919 рр.
ЯК ОБ’ЄКТА ВИВЧЕННЯ
ОХОРОНИ ПАМ’ЯТОК ІСТОРІЇ І КУЛЬТУРИ
ЗА ДОБИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ І УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ**

Статтю присвячено аналізу матеріалів київської газети «Нова Рада» 1917–1919 рр. як об’єкта джерелознавчого дослідження історико-культурної спадщини України за доби Центральної Ради та Української Держави. У результаті аналізу до наукового обігу введено значний масив газетних публікацій, на підставі яких визначено основні аспекти і форми національної пам’яткоохоронної політики в революційний період, представлено видання як багате подієво-фактичне явище.

З’ясовано, що в газеті досить докладно відображено процес охорони пам’яток історії та культури України. Видання постійно порушувало проблеми культурної спадщини українського народу, створення державної системи охорони і збереження пам’яток в Україні. Проблеми збереження надбань українського народу у царині культури у досліджуваний період серед матеріалів з проблем розвитку української культури становили майже 11 %.

Провідними темами газетних публікацій стали питання про генеральну реєстрацію та дослідження пам’яток, повернення її національних культурних цінностей, прийняття національного пам’яткоохоронного законодавства, створення низки всеукраїнських та місцевих музеїв, державне фінансування пам’яткоохоронних закладів, спорудження пам’ятників визначним діячам України. Навколо цих та інших проблем охорони пам’яток згуртувалися провідні діячі науки і культури України, широке коло активістів пам’яткоохоронної ниви. Поєднання зусиль громадськості й держави дало змогу приступити до реалізації перспективних проектів. Практика пам’яткоохоронної ро-

боти визначалася національними інтересами українського народу. Розширилися і зміцніли підвалини охорони і збереження пам'яток – завершилося становлення відділу охорони пам'яток Головного управління мистецтва та національної культури, розпочав роботу Відділ церковної старовини Міністерства віросповідання, заснована Академія мистецтв, на базі якої мали готуватися фахівці-пам'яткознавці.

Ключові слова: Центральна Рада, Українська держава, газета «Нова Рада», джерело, охорона пам'яток, культурна спадщина.

В умовах формування глобального інформаційного простору актуальною темою є осмислення ролі і місця періодики, трансформування її соціальних функцій у сучасному суспільстві. Глибоке і всебічне науково-виважене дослідження київської газети «Нова Рада» 1917–1919 рр. як джерела дозволяє не тільки певною мірою відобразити її значення в духовному житті українського народу, але й використати її інформаційно-пропагандистський досвід у практиці збереження і охорони національної історико-культурної спадщини в період незалежності України.

Необхідність дослідження газети «Нова Рада» зумовлена тим, що саме на її шпальтах якнайповніше відтворені події тогочасного суспільно-політичного, соціально-економічного і культурного життя.

Аналіз фахової літератури показує, що означена проблема ще не набула достатнього осмислення. Окремі аспекти газети «Нова Рада» як історичного джерела знайшли висвітлення у сучасній історіографії [1].

Мета дослідження полягає в тому, щоб на підставі джерелознавчого аналізу матеріалів зазначеного видання з'ясувати інформативні можливості для вивчення становлення пам'яткоохоронної справи в Центральній Раді й Українській Державі.

Газета «Нова Рада» – орган Товариства українських поступовців, згодом – Української партії соціалістів-федералістів, виходила щодня від березня 1917 р. до січня 1919 р. українською мовою в Києві як продовження газети «Рада». Газета припинила діяльність після того, як Директорія УНР залишила Київ [2]. Було проаналізовано зміст всіх номерів газети (понад 490), майже 3500 текстів. Це дало змогу уникнути не тільки втрати цінної інформації про текст, але й поверхових і недостовірних оцінок їхнього змісту.

Результати кількісно-якісного аналізу газетних матеріалів дозволили виявити індекс актуальних національно-культурних проблем, що виносилися на обговорення газетою «Нова Рада», по-друге, індекс цінностей, які нею декларувалися, по-третє, уявлення про способи і тенденції відбиття цим виданням сутності пам'яткоохоронної політики Центральної Ради, Української Держави, Директорії УНР.

Отримані дані дали змогу виявити рівень інформаційної насиченості газетних публікацій, у тому числі в пам'яткоохоронній сфері. Серед них 344 публікації з питань державності, спадщини царизму, 709 – з проблем становлення і діяльності органів української державної влади, 499 – з питань діяльності органів самоврядування, рад, політичних партій, громадських організацій, 356 – з проблем діяльності Тимчасового уряду, Ради народних комісарів, 164 – з питання селянського життя, 10 – з робітничого питання, 209 – з питань фінансово-економічної діяльності, 355 – з проблем військового будівництва, 208 – з питань діяльності правоохоронних органів, 276 – з проблем міжнаціональних відносин, 349 – з питань міжнародного життя, 180 – з проблем церковного життя, 300 – з питань становлення національної початкової і середньої освіти, 70 – з проблем розвитку вищої освіти, науки, 80 – з проблем розвитку української мови і літератури, 116 – з питань розвитку національної просвіти, 232 – з проблем розвитку української культури та мистецтва, 84 – з питання охорони і збереження пам'яток історії та культури, 279 – з проблем розвитку видавничої справи.

За результатами аналізу з'ясовано, що в газеті досить докладно відображено процес охорони пам'яток історії та культури України. Видання постійно порушувало проблеми культурної спадщини українського народу, створення державної системи охорони і збереження пам'яток в Україні. Проблеми збереження надбань українського народу у царині культури у досліджуваній період серед матеріалів з проблем розвитку української культури становили майже 11 %. За тематичною ознакою газетні публікації з культурної спадщини можна поділити на кілька груп:

– матеріали, які відображали основні напрями діяльності пам'яткоохоронних державних органів та громадських організацій;

- публікації, в яких порушувалися питання про роль і місце музейних, архівних, бібліотечних установ у збереженні пам'яток;
- публікації, які віддзеркалювали діяльність державних інституцій з повернення українських реліквій з російських сховищ;
- матеріали, котрі висвітлювали спорудження пам'ятників;
- інформація про факти загибелі пам'яток історії та культури під час революції і громадянської війни.

За умов національно-патріотичного піднесення, яке охопило в перші місяці після повалення самодержавства в Російській імперії значні кола української інтелігенції, проблеми збереження історико-культурної спадщини українського народу набули гострого політичного звучання, адже тепер мова йшла про охорону надбань народу, що вийшов на шлях розбудови власної держави. Природно, газета порушувала питання про необхідність створення загальнонаціонального пам'яткоохоронного центру, який би, виходячи з інтересів державного та національного культурного будівництва, взяв би на себе функції координації діяльності пам'яткоохоронних установ та організацій, громадських об'єднань та товариств. Зокрема, газета широко висвітлювала становлення і діяльність відділу охорони пам'яток старовини і музеїв при Генеральному секретарстві освіти на чолі з відомим вченим і культурним діячем М. Ф. Біляшівським. 30 березня 1917 р. через газету «Нова Рада» М. Біляшівський звернувся до громадськості із закликом повідомляти його про будь-яку виниклу небезпеку пам'яткам старовини і мистецтва. У квітні 1917 р. газета опублікувала статтю М. Біляшівського «Бережіть рідну старовину». В ній зазначалося, що після повалення самодержавства слід згадати про те, що залишилося українцям від минулого, коли душа українського народу не була ще так винищена, коли була можливість хоч на короткий час вільно віддихнути, показати на те, на що він здатний. З огляду на те, привертається увага широкого загалу на необхідність збереження «перш усього – те, що ще виробив колективний його смак, що стало окрасою його життя... Не меншу вартість мають інші пам'ятки мистецтва з широкого поля будівництва, малярства, скульптури і т. д. Їх зосталося ще чимало, свідчать вони про той високий ступінь культури, якого досягла Україна в минулі часи,

свідчить про ті можливості, до яких могла б дійти, якби не лиха доля, що йшла слідом за нею» [3]. У листопаді 1917 р. газета надрукувала підписану М. Біляшівським відозву відділу охорони пам'яток «До громадян Української Народної Республіки». У зверненні наголошувалося на необхідності оберігати рідну культуру, не допускати псування і знищення пам'яток старовини, не допускати грабунку і погромів поміщицьких садиб і будинків, де дуже часто зберігалися цінні старовинні папери, книги, картини, меблі, вжити заходів для того, щоб зберегти все це і передати в музеї. Ці пам'ятки старовини і мистецтва стануть в нагоді для української освіти, науки і культури [4]. У травні 1917 р., бажаючи, наскільки можливо, зберегти національні скарби від знищення, обмежити їх вивіз за межі України, можливість зникнення їх у приватних збірках, нічим не забезпечених від випадків псування, він через періодичну пресу звернувся до Київського губернського комісара Тимчасового уряду М. Суховніна з проханням розіслати по селах відозву про необхідність зберегти пам'ятки старовини [5].

Слід відзначити, що в цілому ряді випадків подібні звернення мали позитивні наслідки. Так, до пам'яткоохоронних структур було надіслано чимало повідомлень про факти загрози пам'яткам, прохання про допомогу в їх охороні. Пам'яткоохоронці зверталися з вимогою забезпечити збереження цінних колекцій до місцевих органів влади та селянського самоврядування. Також редакція газети вмістила на її сторінках поданий М. Біляшівським план діяльності Відділу охорони пам'яток старовини і музейної справи щодо збереження національної історико-культурної спадщини і музейного будівництва до Генерального секретарства народної освіти. Згідно з планом передбачалося створення Українського національного музею, Національної картинної галереї. Крім того, планувалося створити Шевченковий чи Пам'ятковий музей, в якому би зберігалися збірки, присвячені Т. Г. Шевченкові та іншим видатним українським діячам.

Також передбачалося виробити типовий статут для нових обласних музеїв, які мали бути створені насамперед на Холмщині і Поділлі. Згодом необхідно було провести реорганізацію й українізацію діючих місцевих музеїв, а також заснувати нові.

Значна увага в плані відділу приділялася охороні і збереженню пам'яток старовини й мистецтва. Зокрема, до відання Відділу мав перейти Центральний комітет охорони пам'яток старовини і мистецтва України.

Відповідно до плану відділ мав опікуватися організацією комітетів пам'яток на місцях, створенням реєстру пам'яток, забезпечити їх від нищення та ушкодження. Крім того, він мав організовувати експедиції, що повинні займатися описом України з боку археології, історії, етнографії в період її відродження [6].

Також на сторінках газети висвітлювався процес створення і діяльності Центрального комітету охорони пам'яток старовини і мистецтва в Україні (ЦКОПСІМУ). Згідно із Статутом ЦКОПСІМУ, ухваленим у травні 1917 р., комітет мав забезпечувати реєстрацію громадських і приватних колекцій пам'яток, створювати спеціальні архіви та зібрання колекцій пам'яток, а також дбати про врятування від нищення та ушкодження пам'яток, зокрема запобіганню вивезенню за межі України пам'яток, які мають художню й історичну цінність. Видання постійно інформувало громадськість про заходи ЦКОПСІМУ щодо організації охорони і збереження окремих пам'яток, покращення діяльності музеїв та пам'яткоохоронних осередків на місцях. Зокрема, Комітет вирішив направити інформацію до Центральної Ради про потреби музеїв Чернігова та надання допомоги у розв'язанні проблем музейного будівництва на Чернігівщині [7]. Аналіз матеріалів газети свідчить, що основні завдання Відділу і ЦКОПСІМУ збігалися. Це було цілком закономірно, оскільки вони ставили перед собою єдину мету – забезпечити від загибелі історико-мистецькі скарби українського народу. Однак, якщо досягнення статутних положень Комітету пов'язувалося з ініціативою громадськості, то програмні цілі відділу розглядалися як найближчі і найважливіші завдання державної політики органів державної влади в сфері національно-культурного будівництва.

Привертає увагу періодичного видання й проблема охорони пам'яток природи. Зокрема, на його сторінках порушується питання про охорону таких важливих пам'яток як частина цілинного степу, заповідного лісу, зоопарків тощо. В січні 1918 р. при Міністерстві зе-

мельних справ було створено спеціальний відділ охорони пам'яток природи, згодом – комісію з охорони природи. До складу комісії увійшли широко відомі в Україні громадські, наукові та культурні діячі: П. Тутковський (голова), М. Біляшівський, Є. Бордзиловський, Г. Висоцький, М. Дуганов, Б. Кречун, Л. Портенко, П. Тушкан, Е. Шарлеман, І. Фаліліїв. Комісія ставила за мету заснувати спеціальний музей, який мав би опікуватися пам'ятками природи [8].

Слід відзначити, що пам'яткоохоронні органи в своїй діяльності прагнули врятувати від загибелі всі цінні групи пам'яток. З цього погляду на сторінках газети привертає увагу виражена позиція М. Біляшівського щодо пам'яток доби Російської імперії. Відомий пам'яткознавець вважав, що при розв'язанні питання ставлення до цих пам'яток слід враховувати думку фахівців. Зокрема, саме на шпальтах газети є звернення М. Біляшівського від ради ЦКОПСІМУ до міністра внутрішніх справ щодо необхідності збереження пам'ятників доби царизму, які підлягали знесенню, вони мали передаватися до музеїв. Зрештою, прислухавшись до аргументів пам'яткоохоронців, міністр погодився створити спеціальну комісію з представників архітекторів, мистецтвознавців, якій було доручено провести роботу з перегляду історичної і мистецької вартості пам'ятників, монументів доби царизму і не лише в Києві [9]. Не залишилися поза увагою редакції газети зусилля М. Біляшівського зі збереження колишнього царського палацу у Києві [10]. Заходи з охорони цінних колекцій, зосереджених в панських садибах, водночас сприяли збереженню ряду архітектурних та історико-меморіальних пам'яток. Адже чимало палаців будувалися за оригінальними проектами відомих архітекторів, були пов'язані з важливими історичними подіями, іменами видатних діячів науки, літератури і мистецтва. З огляду на те, редакція газети надрукувала підписану М. Біляшівським відозву відділу охорони пам'яток «До громадян Української Народної Республіки». Відозва закликала свідоме громадянство «берегти рідну культуру, не допускати псування і нищення пам'яток старовини, не допускати грабунку і погромів поміщицьких садиб і будинків, де дуже часто зберігалися цінні старовинні папери, книги, картини, меблі, вжити заходів для того, щоб зберегти все це і передати в музеї. Ці

пам'ятки старовини і мистецтва стануть в нагоді для нашої освіти, науки і культури» [11].

На шпальтах газети трапляються публікації про рятування в умовах розрухи та виступів селянства, яке знищувало поміщицькі садиби, наявні там художні цінності. В одній з кореспонденцій розповідалося про варварський напад червоноармійців артилерійської частини на маєток родини визначної актриси М. Заньковецької в с. Жердові на Київщині. Солдати, які прийшли з сіл Димерка та Богданівка поблизу Києва, забрали з садиби коштовності, старовинні меблі і посуд, подарунки корифею української сцени. Все пограбоване було продане в містах Бровари і Київ [12].

На особливу увагу заслуговують газетні матеріали, що висвітлювали значення української мови, літератури, книжки як національного надбання [13]. Так, було опубліковано ґрунтовну статтю Г. Тищенко, присвячену річниці першої книжки у Києві, виданої у Лаврській друкарні в 1617 р. [14].

Цікаві відомості містить газета про охорону культових пам'яток. З цього погляду привертає увагу глибокозмістовна стаття відомого пам'яткознавця К. Широцького «Золото до золота», в якій відзначався високий розвиток церковної архітектури в Україні XVI–XVIII ст. [15]. Також цікавим є нарис М. Жученка «По Гетьманщині. Стародавній монастир», в якому висвітлюється історія старовинного глухівського Петро-Павловського монастиря на Сумщині. Його виникнення і розвиток тісно пов'язані з цілим рядом визначних діячів Гетьманщини. Серед них – І. Богун, І. Виговський, Д. Дорошенко, Д. Туптало (Д. Ростовський), М. Трофимович, М. Значко-Яворський [16].

Актуальні питання збереження церковної старовини порушував на сторінках газети К. Широцький [17]. Важливі відомості містить видання про спільну діяльність пам'яткоохоронників і представників духовенства в контексті охорони пам'яток культової архітектури та мистецтва. Так, газета «Нова Рада» від 23 квітня 1917 р. опублікувала запропоновану М. Біляшівським резолюцію з'їзду українського духовенства у Києві, згідно з якою без дозволу пам'яткоохоронців заборонялося продавати, змінювати вигляд, чи знищувати старовинні

речі, які знаходилися в монастирських та церковних ризницях, перебудовувати, реставрувати та зносити культові споруди [18].

Редакція газети значну увагу приділяла розвитку національної музейної справи. У виданні з'являлися матеріали, що відбивали певні зміни в музейній політиці за доби Центральної Ради, пов'язані насамперед, з українізацією діючих музеїв. Так, на сторінках газети було опубліковано інформацію про підсумки наради співробітників музеїв, яку провів Відділ охорони пам'яток у жовтні 1917 р. Ця нарада відіграла помітну роль у розвитку програми музейного будівництва в Україні [19]. Є в газеті інформація про рішення уряду Центральної Ради про створення Центрального кустарного музею [20], а також про те, що з літа 1917 р. за ініціативи Всеукраїнської ради військових депутатів у Києві проводилася значна робота по створенню Музею війни і революції, який весною 1918 р. був реорганізований у військово-історичний [21]. Крім того, вміщувалися кореспонденції, що свідчили про актуалізацію таких питань, як заснування національних музеїв в усіх регіонах України, створення належних умов для їх плідної праці.

Окрему групу становлять повідомлення про проведення охоронних робіт в Андріївській церкві у Києві, зокрема про ініціативу у травні 1917 р. ЦКОПСІМУ щодо проведення ремонту церкви. Зрештою, на прохання М. Біляшівського Київська міська управа виділила 10000 крб для проведення дренажних робіт на Андріївській горі. Це дозволило вже в жовтні 1917 р. розпочати роботи від підмурків Андріївської церкви ґрунтових вод, які найбільше загрожували церкві [22]. Видання також проінформувало громадськість про звернення Відділу охорони пам'яток старовини й мистецтва Міністерства народної освіти УНР до міністра праці щодо внесення у план роботи міністерства робіт по зміцненню Андріївської гори з асигнуванням на них, згідно з кошторисом до 80 тис. крб [23].

У центрі уваги редакції видання перебували питання повернення в Україну її національних реліквій, вивезених за царизму до Росії. Серед матеріалів відзначимо глибокозмістовні статті А. Вечерницького «Українські реліквії» [24] і М. Біляшівського «Про клейноди» [25], де йшлося про те, що ЦВК РРФСР прийняв рішення задовольнити про-

ханья української влади про повернення з петроградських Ермітажу, Преображенського гвардійського собору та московських музеїв в Україну реліквій, прапорів, грамот та інших речей, що зберігалися там за часів поневолення українського народу. Зазначалося, що ще в квітні 1917 р. Центральна Рада доручила Комітету Української Національної Ради у Петрограді зібрати відомості про українські прапори і клейноди, вивезені до сховищ столиці Російської імперії. У вересні 1917 р. М. Біляшівський підготував приблизний їхній перелік та вказав місця їх зберігання. Згодом на доручення Генерального Секретарства народної освіти в Москві таку саму роботу виконував О. Новицький, а в Петрограді – В. Щавинський.

Однак, уряд Росії своїх обіцянок щодо повернення українських реліквій в Україну не виконав.

На сторінках газети актуальною залишалася й тема впорядкування й організації догляду за могилою Т. Г. Шевченка. Видання повідомило про рішення виділити кошти для фінансування першочергових охоронних заходів на могилі Т. Шевченка, яке було прийняте на початку квітня 1918 р. надзвичайною сесією Київської губернської управи. Крім того, було вирішено розробити загальний план з впорядкування могили Великого Кобзаря й догляду за нею [26]. Також в газеті надруковано повідомлення про рішення Канівського земського зібрання з питань охорони могили Т. Г. Шевченка від 10 квітня 1917 р. Згідно з рішенням планувалося здійснити такі заходи:

- 1) збудувати гарну дорогу з міста Канева до могили Кобзаря;
- 2) збудувати добре помешкання для приїжджих;
- 3) організувати великий хор;
- 4) звернутися до Української Центральної Ради, щоб вона допомогла організувати на могилі читання і лекції для приїжджих [27].

На особливу увагу заслуговують газетні публікації, що містять дані про авторів і зміст наукової літератури з проблем охорони пам'яток історії та культури в Україні. У газеті вміщено цікаву рецензію Г. Тисяченка на книжку К. Широцького «Київ. Путівник», в якій, зокрема, зазначається, що в цьому виданні не просто наведений перелік пам'яток старовини і мистецтва Києва, «а їх так би мовити життя на тлі відповідної епохи» [28].

Як свідчить аналіз газетних матеріалів за доби Центральної Ради, пам'яткоохоронний рух став важливим наслідком державницької свідомості і водночас чинником національно-культурного будівництва. Ґрунтуючись на кращих дореволюційних традиціях, після повалення самодержавства він набув окресленого національно-патріотичного спрямування і відіграв важливу роль у пробудженні та розвитку національної свідомості українського народу. При цьому активізувався процес розвитку пам'яткоохоронного руху, його консолідації. Активну діяльність розгорнув створений в структурі Генерального секретарства народної освіти відділ охорони пам'яток – перший державний пам'яткоохоронний орган в Україні. Розроблена у Відділі програма збереження національної історико-культурної спадщини та музейного будівництва визначила основні напрями діяльності пам'яткоохоронців України.

Значне місце в періодичному виданні «Нова Рада» посіли матеріали про проблеми охорони і збереження пам'яток історії та культури в Україні. За нашими підрахунками, питома вага публікацій на зазначену тематику складала майже 40 % від загальної кількості матеріалів з цієї проблематики у 1917–1918 рр.

Провідними темами газетних публікацій стали питання про генеральну реєстрацію та дослідження пам'яток, повернення її національних культурних цінностей, прийняття національного пам'яткоохоронного законодавства, створення низки всеукраїнських та місцевих музеїв, державне фінансування пам'яткоохоронних закладів, спорудження пам'ятників визначним діячам України. Аналіз газетних публікацій свідчить, що навколо цих та інших проблем охорони пам'яток згуртувалися провідні діячі науки і культури України, широке коло активістів пам'яткоохоронної ниви, які забезпечили спадкоємність визначних завдань та набутого за часу Української Центральної Ради досвіду в Українській державі 1918 р. Свідченням цього став з'їзд діячів українського пластичного мистецтва, який проходив з 9 по 16 червня 1918 р. у Києві, і який отримав широке відображення в газеті «Нова Рада». Зокрема, зазначалося, що національне мистецтво вироблене історичним минулим України [29]. На з'їзді обговорювалося широке коло проблем культурного розвитку України. Значне місце серед

них займали питання охорони і збереження історико-культурної спадщини. Вони порушувалися і на пленарних, і на секційних засіданнях форуму у доповідях істориків і мистецтвознавців, художників Д. Антоновича, С. Гілярова, В. Зумера, Д. Ільченка, М. Істоміна, Ф. Красицького, В. Модзалевського, Ю. Олександровича, Г. Павлуцького, Г. Стелецького, К. Широцького, Ф. Шміта, Д. Щербаківського та ін. [30]. Значна увага питанням культурної спадщини приділялася і в резолюціях з'їзду. Так, в них наголошувалося на необхідності об'єднання зусиль громадськості і держави в створенні мережі місцевих музеїв та пам'яткоохоронних органів, розробці Закону про охорону історико-культурної спадщини, використання пам'яток в освітньо-виховній роботі, підготовці відповідних фахівців.

Як і за доби Центральної Ради, так і Гетьманату, актуальною і постійною залишалася тема діяльності відділу охорони пам'яток під керівництвом М. Біляшівського і Відділу охорони пам'яток церковної старовини на чолі з Й. Кречетовичем. На сторінках газети порушувалися також проблеми, які розв'язували ці пам'яткоохоронні органи. Серед пам'яткоохоронних проблем, насамперед, недостатній фінансовий стан пам'яткоохоронних комітетів, товариств, музеїв, а також несприятлива загальна політична ситуація в Українській Державі, активізація восени 1918 р. антиукраїнських сил, які вчинили ряд погромів національних культурно-просвітницьких організацій [31].

Багато цікавих газетних інформаційних повідомлень міститься щодо пам'яткоохоронних заходів за доби Гетьманату з дослідження та організації реставрації Софійського собору у Києві. Ініціатором цих заходів був відомий мистецтвознавець Ф. Шміт, який навесні-влітку 1918 р. на власні кошти розпочав фотофіксацію мозаїк Софії та Михайлівського Золотоверхого собору. На сторінках газети висвітлювалася робота Комітету з реставрації Софії Київської, до складу якого ввійшли провідні археологи, історики, архітектори, мистецтвознавці, художники та реставратори, відомі релігійні і державні діячі. У пресі зазначалося, що тільки на підвалинах об'єднання зусиль державних органів, релігійних організацій і громадськості можливі якісні науково-дослідні та ремонтно-реставраційні роботи цієї унікальної історичної пам'ятки. Софійський собор, який «пережив

разом з народом нашим радість і горе, вимагає достатнього поводження» [32].

Широкого резонансу набула тема спорудження в містах і селах України пам'ятників борцям за її незалежність. Зокрема, підтримувався звернення відділу пластичних мистецтв Головного управління мистецтва та національної культури до Міністерства народної освіти та мистецтв щодо спорудження пам'ятників національним героям в столиці України. У зв'язку з цим, зазначалося, що незалежна українська держава має збудувати пам'ятники тим героям, які віддали своє життя за здійснення віковичної мрії українського народу про свою державну незалежність [33]. Авторами таких публікацій були науковці та мистецтвознавці.

Більшість газетних матеріалів на зазначену тематику присвячена встановленню пам'ятників Т. Г. Шевченкові. Газета разом з іншими тогочасними періодичними виданнями не тільки зробила вагомий внесок у формування громадської думки, а й своїми публікаціями стимулювала активність державних органів щодо розв'язання цієї важливої національної справи. Серед матеріалів важливе місце посідають дописи, в яких порушуються практичні питання спорудження пам'ятника Т. Г. Шевченкові у Києві [34], проблеми щодо його будівництва [35]. Предметом пильної уваги стали інформаційні повідомлення про хід підготовки до відкриття пам'ятника Кобзарю в Ромнах на Полтавщині. Є в газеті кореспонденції про урочисте відкриття 27 жовтня 1918 р. в Ромнах першого пам'ятника Т. Шевченкові в Україні [36]. Пам'ятник збудований за проектом відомого скульптора І. Кавалерідзе, якому належить також пам'ятник княгині Ользі в Києві. Пам'ятник Великому Кобзарю збудований заходами й на кошти Роменського товариства «Просвіта». На відкритті пам'ятника були присутні 25 тисяч чоловік.

У виданні, як і за Центральної Ради, актуальною залишалася й тема про впорядкування могили Т. Г. Шевченка. Зокрема, є інформаційне повідомлення про те, що Полтавська губерньська земська управа розпочала збір пожертвувань на впорядкування могили великого поета, зруйнованої більшовиками на початку 1918 р. [37]. Також на сторінках газети надруковані матеріали, що висвітлюють організацію екскурсійних поїздок освітян до могили Т. Шевченка у Каневі [38].

Значне місце на сторінках газети відводилося обстеженню і збереженню пам'яток археології, які зазнали навесні і влітку 1918 р. варварської навали скарбошукачів. У зв'язку з цим редакція видання поінформувала громадськість про лист міністра народної освіти і мистецтв М. Василенка до голови Ради Міністрів Ф. Лизогуба, в якому міністр звернувся з клопотанням щодо організації охорони старовинних руїн колишньої грецької колонії Ольвії [39]. Є в газеті інформаційні повідомлення про проведення археологічних розкопок співробітником Відділу охорони пам'яток Г. Стелецьким у серпні 1918 р. могил та підземних катакомб у м. Лубни на Полтавщині, а в листопаді про дослідження печер в районі Звіринець в Києві [40]. Крім того, Головне управління мистецтв та національної культури відрядило Г. Стелецького у жовтні 1918 р. для проведення розкопок на місці будинку наказного гетьмана Полуботка в с. Боровичі на Чернігівщині, а також археологічних розкопок і дослідження городища в нових і старих Боровичах. Обидва городища належали до культури кам'яного віку [41].

Певне місце відведено на сторінках газети питанням повернення в Україну вивезених до Росії за царату національних історико-культурних цінностей українського народу, зокрема діяльності Міжвідомчої комісії з питань повернення в Україну культурних цінностей під головуванням П. Холодного. Також газета висвітлювала діяльність Комітету з утворення Національної бібліотеки, його заходи щодо врятування від загибелі української книжки старого друку. З огляду на те, що бібліотеки і монастирі, враховуючи широкий запит на старовинні книжки на ринкові, часто розпродували їх, даючи змогу транспортувати їх за кордон [42].

Багато цікавої інформації містять газетні матеріали про вшанування пам'яті визначних українських учених і культурних діячів, які зробили великий внесок в збереженні історико-культурної спадщини України. Серед них статті і нариси про життя і творчість Х. Вовка [43], І. Штешенка [44], І. Лучицького [45].

Отже, газета «Нова Рада» містить значний інформаційний потенціал про пам'яткоохоронну роботу в період Української Держави. Як свідчить аналіз газетних матеріалів, доба Гетьманату була досить

важливим і плідним етапом у розвитку пам'яткоохоронного процесу в Україні. Розширилися і зміцніли підвалини охорони і збереження пам'яток – завершилося становлення відділу охорони пам'яток Головного управління мистецтва та національної культури, розпочав роботу відділ церковної старовини Міністерства віросповідання, створені нові пам'яткоохоронні товариства і музеї, заснована Академія мистецтв, на базі якої мали готуватися фахівці-пам'яткознавці. Поєднання зусиль громадськості й держави дало змогу приступити до реалізації перспективних проектів. На міждержавному рівні було поставлено питання повернення Українській державі її культурних цінностей. Як і на попередньому етапі, практика пам'яткоохоронної роботи визначалася національними інтересами українського народу.

Таким чином, газета «Нова Рада» широко і всебічно висвітлювала процес становлення національного пам'яткознавства в період Центральної Ради і Української Держави. Вивчивши склад газетних публікацій, приходимо до висновку, що зазначене видання дає науковцям важливий емпіричний матеріал для дослідження становлення пам'яткоохоронної роботи в Україні. Важливим вбачається, що газета містить в основному первинну інформацію. Це дозволяє дослідникам з більшою ефективністю використовувати джерелознавчу базу у своїх дослідженнях.

За жанровою ознакою у газеті переважали статті, кореспонденції, хроніка. Авторами публікацій були відомі громадські і культурні діячі, пам'яткознавці і мистецтвознавці України, діяльність яких викликає повагу за їхню самовіддану роботу з врятування історико-культурних цінностей українського народу від знищення, грабування та вивезення за кордон. Видання зафіксувало історичний досвід засвоєння національних цінностей і чимало повчальних уроків з охорони пам'яток, які не втратили актуальності в сучасній Україні.

З огляду на це, перспективним завданням є дослідження інших періодичних видань революційного періоду як джерела вивчення збереження тогочасної культурної спадщини України.

Список використаних джерел

1. *Сурай Ю.* З історії газети «Нова Рада» (1917 р.) / Записки історичного факультету Одеського державного університету. – 1995. – Вип. 1; Денисенко

А. Газета «Нова Рада» за духовне і національне відродження українського народу, його державності / Українська демократична революція 1917–1918 років: матеріали науково-теоретичної конференції, 17 квітня 1992 р. – Київ, 1992; Денисенко В. Трибуна вільного слова / Історичний календар-97. – Київ, 1996. – Вип. 3. – Т. 7.

2. Газети України 1917–1920 років у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: кат. / авт.-уклад.: О. А. Вакульчук (керівник); редкол.: О. С. Онищенко (голова). – Київ : НБУВ, 2014. – С. 189; Преса України: Газети 1917–1920 рр. Бібліогр. покажч. / уклад. Г. Я. Рудий. – Київ, 1997. – С. 49.

3. *Біляшівський М.* Бережіть рідну старовину / Нова Рада. – Київ, 1917. – 9 квітня.

4. Нова Рада. – Київ, 1917. – 21 листопада.

5. Нова Рада. – Київ, 1917. – 2 травня.

6. Нова Рада. – Київ, 1917. – 3 жовтня.

7. Нова Рада. – Київ, 1917. – 16 травня.

8. *Портенко Л.* Про охорону пам'яток природи / Нова Рада. – Київ, 1918. – 17 квітня.

9. Нова Рада. – Київ, 1917. – 25 квітня.

10. Нова Рада. – Київ, 1917. – 21 листопада.

11. Нова Рада. – Київ, 1917. – 21 листопада.

12. *Коваль Г.* Гуни / Нова Рада. – Київ, 1917. – 16 грудня.

13. *Ягич І. Є.* Перфецький / Нова Рада. – Київ, 1917. – 15 вересня.

14. *Тисяченко Г.* Триста літ. З приводу надрукованої першої книжки у Києві / Нова Рада. – Київ, 1917. – 4 жовтня.

15. *Широцький К.* Золото до золота / Нова Рада. – Київ, 1917. – 24 грудня.

16. *Жученко М.* По Гетьманщині. Стародавні монастирі / Нова Рада. – Київ, 1917. – 6 жовтня.

17. *Широцький К.* Наша церковна старовина / Нова Рада. – Київ, 1918. – 25 лютого.

18. Резолюція Українського з'їзду духовенства в Києві / Нова Рада. – Київ, 1917. – 23 квітня.

19. Нова Рада. – Київ, 1917. – 3 жовтня.

20. Нова Рада. – Київ, 1918. – 9 квітня.

21. Нова Рада. – Київ, 1917. – 20 серпня.

22. Нова Рада. – Київ, 1917. – 10 вересня.

23. Про Андріївську церкву. – Нова Рада. – Київ, 1918. – 3 квітня.

24. *Вечерницький А.* Українські реліквії / Нова Рада. – Київ, 1917. – 18 листопада.

25. *Біляшівський М.* Про клейноди / Нова Рада. – Київ, 1917. – 21 листопада.
26. Упорядкування могили / Нова Рада. – Київ, 1918. – 10 квітня.
27. Нова Рада. – Київ, 1917. – 18 квітня.
28. *Тисяченко Г.* Душа города / Нова Рада. – Київ, 1917. – 5 грудня.
29. Академія мистецтв / Нова Рада. – Київ, 1917. – 5 грудня.
30. Всеукраїнський з'їзд діячів українського пластичного мистецтва / Нова Рада. – Київ, 1918. – 11 червня.
31. ЦДАВО України. – Ф. 2201, оп. 2. Спр. 558. – Арк. 4–5.
32. Нова Рада. – Київ, 1918. – 28 грудня; Тисяченко Г. До реставрування Софії Київської / Нова Рада. – Київ, 1918. – 25 листопада; 30 листопада.
33. *Левицький О.* Занехаяна справа / Нова Рада. – Київ, 1918. – 6 червня.
34. *Щітківський І.* В справі пам'ятника Т. Шевченкові / Нова Рада. – Київ, 1918. – 12 червня.
35. Справа будування у Києві пам'ятника Т. Шевченкові / Нова Рада. – Київ, 1918. – 30 жовтня.
36. Пам'ятник Т. Шевченкові / Нова Рада. – Київ, 1918. – 29 жовтня.
37. Нова Рада. – Київ, 1918. – 5 червня.
38. Нова Рада. – Київ, 1918. – 18 липня.
39. Охорона старовинних руїн / Нова Рада. – Київ, 1918. – 19 жовтня.
40. Нова Рада. – Київ, 1918. – 10 серпня.
41. Нова Рада. – Київ, 1918. – 17 листопада.
42. Національна бібліотека / Нова Рада. – Київ, 1918. – 15 вересня.
43. *Сфремов С.* Пам'яті Хведора Кондратовича Вовка / Нова Рада. – Київ, 1918. – 10 липня.
44. *Сфремов С.* Пам'яті І. Стешенка / Нова Рада. – Київ, 1918. – 3 серпня.
45. *Сфремов С. І. В.* Лучицький / Нова Рада. – Київ, 1918. – 27 серпня.

References

1. Surai, Yu. (1995). Z istorii hazety "Nova Rada" (1917 r.) [From the history of the "Nova Rada" newspaper (1917)]. *Zapysky istorychnoho fakultetu Odeskoho derzhavnoho universytetu-Scientific Journal of the Faculty of History of Odessa I. I. Mechnikov National University*, 1 [in Ukrainian]; Denysenko, A. (1992). Hazeta "Nova Rada" za dukhovne i natsionalne vidrozhennia ukrainskoho narodu, yoho derzhavnosti [Newspaper "Nova Rada" for the spiritual and national revival of the Ukrainian people, and it's statehood]. *Ukrainska demokratychna revoliutsiia 1917-1918 rokiv: materialy nauково-teoretychnoi konferentsii (17*

kvitnia 1992 r.) - Ukrainian democratic revolution of 1917-1918: materials of the scientific-theoretical conference (April 17, 1992). Kyiv [In Ukrainian]; Denysenko, V. (1996). Trybuna vilnoho slova [Tribune of the free word]. Istorychnyi kalendar-97, 3 (7). Kyiv. [In Ukrainian].

2. Vakulchuk, O. A. (2014). Hazety Ukrainy 1917-1920 rokiv u fondakh Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho: kat. [Newspapers of Ukraine in 1917-1920 in the funds of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine]. 189, Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

3. Biliashivskiy, M. (1917). Berezhit ridnu starovynu [Take care of native antiquity]. *Nova Rada*, April 9. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

4. *Nova Rada*. (1917). November 21. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

5. *Nova Rada*. (1917). May 2. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

6. *Nova Rada*. (1917). October 3. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

7. *Nova Rada*. (1917). May 16. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

8. Portenko L. (1918). Pro okhoronu pamiatok pryrody [About protection of natural monuments]. *Nova Rada*, April 17. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

9. *Nova Rada*. (1917). April 25. Kyiv [In Ukrainian].

10. *Nova Rada*. (1917). November 21. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

11. *Nova Rada*. (1917). November 21. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

12. Koval, H. (1917). Huny [Huns]. *Nova Rada*, December 16. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

13. Yahych, I. (1917). Ye. Perfetskyi. *Nova Rada*, September 15. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

14. Tysiachenko, H. (1917). Trysta lit. Z pryvodu nadrukovanoi pershoi knyzhky u Kyievi [Three hundred years. About the first book published in Kyiv]. *Nova Rada*, October 4. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

15. Shyrotskyi, K. (1917). Zoloto do zolota [Gold to gold]. *Nova Rada*, December 24. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

16. Zhuchenko, M. (1917). Po Hetmanshchyni. Starodavni monastyri [In the Hetmanate. Ancient monasteries]. *Nova Rada*, October 6. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

17. Shyrotskyi, K. (1918). Nasha tserkovna starovyna [Our church antiquity]. *Nova Rada*, February 25. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

18. Rezoliutsiia Ukrainskoho zizdu dukhovenstva v Kyievi [Resolution of Ukrainian Clergy Congress in Kyiv]. *Nova Rada*, 1917. April 23. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

19. *Nova Rada*. (1917), October 3. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

20. *Nova Rada*. (1918), April 9. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

21. *Nova Rada*. (1917). August 20. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

22. Nova Rada. (1917). September 10. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
23. Pro Andriivsku tserkvu [About St. Andrew's Church]. (1918). *Nova Rada*, April 3. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
24. Vechernytskyi, A. (1917). Ukrainski relikvii [Ukrainian relics]. *Nova Rada*, November 18. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
25. Biliashivskiyi, M. (1917). Pro kleinody [About kleynods]. *Nova Rada*, November 21. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
26. Uporiadkuvannia mohyly [Arranging the grave]. *Nova Rada*, 1918. April 10. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
27. Nova Rada. (1917). April 18. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
28. Tysiachenko, H. (1917). Dusha horoda [The soul of the city]. *Nova Rada*, December 5. Kyiv [in Ukrainian].
29. Akademiia mystetstv [Academy of Arts]. (1917). *Nova Rada*, December 5. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
30. Vseukrainskyi zizd diiachiv ukrainskoho plastychnoho mystetstva [All Ukrainian Congress of Plastic Arts Leaders]. *Nova Rada*, 1918. June 11. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
31. TsDAVO Ukrainy. F. 2201, op. 2. Spr. 558. Ark. 4-5. [In Ukrainian].
32. Nova Rada. (1918). Kyiv. December 28; Tysiachenko H. (1918). Do restavruvannia Sofii Kyivskoi [Before the restoration of Kyiv's Sophia]. *Nova Rada*, November 25. Kyiv; November 30 [in Ukrainian].
33. Levytskyi, O. (1918). Zane Khaiana sprava [The neglected deal]. *Nova Rada*, June 6. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
34. Shchitkivskiyi, I. (1918). V spravi pamiatnyka T. Shevchenkovi [In the case of the monument to T. H. Shevchenko]. *Nova Rada*, June 12. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
35. Sprava buduvannia u Kyievi pamiatnyka T. Shevchenkovi [In the matter of building a monument in Kyiv to T. H. Shevchenko]. *Nova Rada*, 1918. October 30. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
36. Pamiatnyk T. Shevchenkovi [Monument to T. H. Shevchenko]. (1918). *Nova Rada*, October 29. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
37. Nova Rada. (1918), June 5. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
38. Nova Rada. (1918), July 18. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
39. Okhorona starovynnykh ruin [The protection of ancient ruins]. (1918). *Nova Rada*, October 19. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
40. Nova Rada. (1918), August 10. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
41. Nova Rada. (1918), November 17. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
42. Natsionalna biblioteka [The National Library]. (1918). *Nova Rada*, September 15. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

43. Yefremov, S. (1918). Pam'iaty Khvedora Kondratovycha Vovka [In memory of Fedir Kindratovych Vovk]. *Nova Rada*, July 10. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

44. Yefremov, S. (1918). Pamiaty I. Steshenka [In memory of I. Steshenko]. *Nova Rada*, August 3. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

45. Yefremov, S. (1918). I.V. Luchytskyi. *Nova Rada*, August 27. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 09.07.2020 р.

Hryhorii Rudyi,

Doctor of History, ORCID 0000-0002-4679-282X,

Scientific Secretary of the Unit for the Research Coordination

Scientific Management Department of Presidium of NAS of Ukraine

54, Volodymyrska str., Kyiv, 01601, Ukraine

e-mail: sknd@nas.gov.ua

Newspaper «New Rada» Content (1917–1919) as a Source for the Study of Historical and Cultural Heritage Protection during the Period of the Central Council and the Ukrainian State

The article presents analysis of the content of Kyiv newspaper «New Rada» (1917–1919) as a source for study of historical and cultural heritage protection in Ukraine during the Central Council and the Ukrainian State. As a result of the analysis a significant array of newspaper publications was introduced into scientific circulation, on the basis of which the main aspects and forms of national monument protection policy in the revolutionary period were identified, and the edition was represented as a rich event-fact phenomenon.

It was found out that the process of protection of historical and cultural heritage in Ukraine was reflected in the newspaper in details. The edition constantly raised up the issues of the cultural heritage of Ukrainian people, creation of the system of state protection and preservation of monuments in Ukraine. During the period under study issues on preservation the cultural heritage of Ukrainian people accounted almost 11 % of total amount of the materials on the development of Ukrainian culture.

The main topics of newspaper publications were general registration and research of monuments, returning of its national cultural values, adoption of

national monument protection legislation, creation of a number of all-Ukrainian and local museums, state funding of monument protection institutions, construction of monuments to prominent Ukrainian leaders. Leading figures of science and culture of Ukraine, a wide range of activists of the monument protection field have united around these and other problems of monument protection. The combination of efforts of the public and the state authorities made it possible to start implementing promising projects. The practice of monument protection was determined by the national interests of Ukrainian people. The basis for monuments protection and preservation have been expanded and strengthened – the Department of Monument Protection of the Main Department of Art and National Culture has been completed, the Department of Church Antiquities of the Ministry of Religion has started, and the Academy of Arts has been established.

Keywords: Central Council, Ukrainian State, New Rada newspaper, source, monuments protection, cultural heritage.